

FYNSKE AARBØGER

IX.

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR FYNS STIFT
ODENSE 1965

INDHOLD

Kornerup, Else: En tragisk livsskæbne fra pietismens tid	I- 74
Polk, Franz: Præster og degne i Allested og Vejle sogne	75-111
Blomberg, Åge Fasmer: Christoffer Urne til Rygård ...	112-125
Nielsen, Lars: Dansk ungdomssamvirke for Nordøstfyn	126-152
Pedersen, Erik Helmer: Agrarbevægelsen..	153-223
Nielsen, Carl Lindberg: Hans Bernt Nielsen Seesten ...	224-225
Ny lokalhistorisk litteratur..	226-229
Foreningsmeddelelser	230-231
Kasseregnskab for året 1964	232

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen,
bedes sendt til lektor Åge Fasmer Blomberg, gartnerboligen, Langesø,
til hvem også henvendelser i redaktionelle anliggender
samt årbøger og andre skrifter
der sendes til Historisk Samfund, bedes adresseret

NY LOKALHISTORISK LITTERATUR

Hans Henrik Jacobsen: „Fast i Nød“ Fyenske Livregiments 1614–1964. Andelsbogtrykkeriet, Odense 1964, 268 p., kr. 29,00.

Den 17. november 1964 fejrede Fynske Livregiment sit 350 års jubilæum. Dagen blev markeret på forskellig måde, blandt andet ved udsendelsen af denne regimentshistorie.

Det er Christian IV, der skabte regimentet ved at lade „Fynske Kompagni“ oprette den 17. november 1614. Den nordiske Syvårskrig og Kalmarkrigen havde været ført med lejede tropper, resultatet havde ikke været strålende, og den opfattelse trængte efterhånden igennem, at landets forsvar burde baseres på anvendelsen af nationale tropper. Sverige var også et lysende eksempel, og det førte da til oprettelsen af to danske fodregimenter i 1614. „Fynske Kompagni“ bestod i 1614 af 200 mand, stillet af de fynske selvejerbønder mod fritagelse for den årlige landgilde. Kompagniets ledelse overtoges af kongens tidligere livvagtimester, kaptajn August Ebel, der endte sine dage som købmand og rådmænd i Odense.

Christian IV og hans samtid vurderede ikke de nationale tropper særlig højt, hvad der fremgår af en kgl. udtalelse fra Torstenssonskrigens dage. De fynske soldater var blevet sendt over til Sjælland, men blev sendt tilbage til Fyn tillige med en skrivelse fra kongen, hvori han erklærede, at „Sjælland kun besværedes af disse Fynboer, som man alligevel ikke kunne vente nogen tjeneste af“, videre skriver kongen, at til Sjællands „konservation behøve vi soldater og ikke bønder, hvoraf vi, Gud være lovet, har nok hos os selv“; når kongen alligevel ønskede at oprette en national hær, skyldtes det simpelthen, at landet ikke havde råd til at holde hvervede tropper.

Kompagniets gamle fane undgik beslaglæggelse efter den 9. april takket være konduite hos en af regimentets officerer, der meddelte den tyske officer, der inspicerede kasernen før tyskernes overtagelse, at det var skik og brug, hærens faner i tilfælde af besættelse blev placeret i kirkerne. Kompagnifanen tilbragte derfor besættelsestiden i det Valkendorfske kapel i St. Knuds kirke. På regimentets to fanebånd er følgende slag nævnt, som kompagniet med hæder har deltaget i: Lutter am Barenberg 1626 – Wismar 1675 – Christianstad 1677–78 – Stralsund 1715 – Dybbøl 1848 – Isted 1850 – Dybbøl 1864.

Hans Henrik Jacobsen har klogeligt afholdt sig fra udelukkende at skildre regimentets krigshistorie. De bidrag, der tidligere er ydet til dets historie, har beskæftiget sig hermed. Det gælder bl. a. Jens Johansens bog „4. Batallions Historie“, der udkom i 1914. Levende og oplagt skildrer forfatteren regimentets krigshistorie, ikke mindst dets deltagelse i fremmed krigstjeneste i årene 1687–

1714. Det er naturligt, at regimentets kamp i Sønderjylland den 9. april bliver fyldigt behandlet. Fynske Livregiment var den militære afdeling her i landet, der den april morgen havde det største tab.

Kært barn har mange navne. Dette gælder også om regimentet. Her er nogle af dem: 1614 Fynske kompagni af jyske landregiment, mandskabet var som nævnt udskrevet. 1663 Fynske nationale regiment og 1680 Fynske hvervede regiment til fods, nu var man vendt tilbage til hvervningen, og den fandt sted uden hensyn til nationalitet. 1766 kongens regiment, 1867 4. Bataillon og endelig i 1951 Fynske Livregiment (6. regiment), sidstnævnte navn tilkendegiver regimentets tilknytning til kongehuset og til Fyn, selvom det i en lang periode 1723–1932 havde garnison udenfor øen, i København, Helsingør og Eckernförde. Oprindelig var Nyborg garnisonsbyen, senere Odense fra 1680 og undertiden de fynske kystbyer. Man er forfatteren taknemmelig for den udførlige skildring af garnisonslivet; vi får meget at vide om den hvervede soldats ofte usle tilværelse; hård disciplin og umenneskelige straffe satte sit præg på det 18. årh.'s soldat; ofte anvendtes soldatens arbejdskraft af den enevældige konge til fæstnings- og andet byggeri. Regimentet var på en måde soldatens hjem, indkvarteringen fandt sted hos borgerne, kone og børn fulgte med, også i krigstid. Rivninger mellem borgerne og soldaterne var hyppige, også fordi soldaterne gik borgerne i næringen, soldaterlønnen var ussel. Alt dette er levende fortalt og giver et interessant billede af de kår, hvorunder soldaterne levede til skiftende tider. En let læst og underholdende bog, som både regimentet og forfatteren har ære af.

Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. Århundrede, III, 1–2. Udgivet af Institutet for dansk kirkehistorie under redaktion af *Anders Pontoppidan Thyssen*. Gads Forlag 1964. Kr. 34,50.

Man må være taknemlig over, at det lykkedes Hal Koch, inden han døde, at skaffe penge til skildringen af Vækkelsernes historie. Det nu udkomne bind skildrer de fynske vækkelser. Det er ikke udelukkende et kirkehistorisk arbejde, der er tale om, det er også et tungtvejende bidrag til landets sociale og politiske historie.

„De fynske Vækkelser“ kan føres tilbage til den herrnhutiske bevægelse, der har sin rod i pietismen og fik et opsving o. 1770 takket være indflydelse fra Christiansfeld og regelmæssig emissærvirksomhed. Denne herrnhutiske baggrund er skildret af cand. theol. Knud Ottosen. Den havde især hjemme på Vest- og Sydfyn, hvor emissærerne o. 1800 havde forbindelse med 300 „sjæle“ og en halv snes præster. Nye herrnhutisk inspirerede vækkelser opstod o. 1812, men samtidig får vi det første vidnesbyrd om en selvstændig lægneraktivitet i Gamborg, Tommerup og a. st. Også vækkelsen på Kertemindeegnen o. 1820 havde oprindelig forbindelse med herrnhuterne, men der er en afgørende forskel på den herrnhutiske bevægelse, der virkede i det stille og konstant søgte at undgå konflikter med gejstlig og verdslig øvrighed, og så den aggressive og agiterende vækkelsesbevægelse på Kertemindeegnen. Fra og med 1823, da den herrnhutiske emissær Frands Lund ophørte med at besøge Fyn, mistede herrnhutismen al indflydelse her, og ved sin tilbagevenden i 1835 forstod Lund, at slaget var tabt.

Vækkelsen på Kertemindeegnen, der fik virkninger over hele Fyn, er skildret af den myreflottige kirkehistoriker, fhv. sognepræst Johannes Pedersen. Kertemindebevægelsen var ikke alene bestemt af herrnhutiske kilder, men også af ældre luthersk pietistiske opbyggelsesskrifter, og det var særlig dem, der overbeviste bevægelsens ledende mand, Christen Madsen fra Bregner. Efter hans død i 1829 trængte bevægelsen videre frem på Fyn og fik i 1830'erne tilknytning til Jacob Lindberg og kredsen om ham. Snart kom det til sammenstød med præsterne, der gang på gang fik indskærpet de gamle forordninger mod forsamlingerne, særlig forordningen af 1741. I 1837 nåede bevægelsen Langeland; her blev sammenstødet mellem de vakte og gejstlige og verdslige myndigheder langt skarpere end på Fyn, men det endte med de sidstes nederlag. I de vantes kredse trængte imidlertid baptemen frem og mødte en kraftig modstand fra den grundtvigske retning, der nu slog igennem på Langeland, hvad der i løbet af 1840'erne også skete på Østfyn og andre steder på øen, og dette medførte en spaltning af vækkelsen. Den langlandske vækkelse, hvis hovedsæde er Simmerbølle, er kyndigt og levende skildret af dr. Anders Pontoppidan Thyssen, der også viser, hvorledes vækkelsen her ikke alene fortsættes af den grundtvigske bevægelse, men også af den politiske bondebevægelse. Under sin fynske rejse i august 1834 kom Lindberg også til Langeland, hvor han heftig bekæmpedes af provsten i Rudkøbing, Pram Gad, som Lindberg søgte at vinde for sig. Han var gået til skomagervend Jens Hansen, der var hans erklærede tilhænger. Skomagervenden er den senere politiker J. A. Hansen, Bondevennernes mægtige mand. I en kronik i „Politiken“ har professor Lindhardt gjort opmærksom på, at der må være en sammenhæng mellem den radikale langlandske vækkelse og den, der fik bønderne på øen til senere at vælge Edv. Brandes og P. Munch som deres politiske repræsentanter.

Den fynske bevægelse var en udpræget almuebevægelse, og den hørte hovedsagelig hjemme på landet; selvom en del gårdmænd findes blandt de vakte, dominerer husmænd og håndværkere. Karakteristisk for vækkelsen er også, at den vinder mange tilhængere blandt ungdommen. De vakte kaldte sig de hellige og opfattede sig som den sande kristendoms tilhængere, de brød med den rationalistiske forkyndelse, og derfor reagerede mange præster skarpt, fordi de måtte betragte vækkelserne og deres lære som et indgreb i deres virksomhed. Der gives i bogen storartede skildringer af forsamlingslederne, der ofte var intelligente og veltalende mænd, istand til at føre en teologisk diskussion. En del af præsterne støttede bevægelsen, og der er udmærkede karakteristiker af disse præster, men også af dem, der var modstandere af vækkelsen. Dr. Pontoppidan Thyssen påviser, at vækkelsen var et brud med en hel samfundorden, som byggede på både religiøse, kulturelle og sociale elementer. Med vækkelserne har vi begyndelsen til demokratiet i Danmark; flere fremtrædende forsamlingsfolk blev medlemmer af Rigsdagen.

Holger Bernt Hansen: Fynske Præstekonventer. Studier over den fynske gejstlighed 1809–1848. (Kirkehistoriske Studier 11. række nr. 20), udgivet af Institutet for Dansk Kirkehistorie under redaktion af Niels Knud Andersen og Knud Banning. Gads Forlag 1965. Kr. 13,00.

1956 oprettedes Institutet for Dansk Kirkehistorie med det formål at organisere og igangsætte en systematisk udforskning af den danske kirkes historie. I de forløbne år er der i serien „Kirkehistoriske Studier“ udkommet en række afhandlinger, særlig vedrørende det 19. årh.'s kirkehistorie. Den unge fynske kirkehistoriker Holger Bernt Hansen har med ovennævnte værk bl. a. villet skildre præsternes stilling til forskellige problemer fra 1809, da de første konventer oprettedes, indtil 1848–49, hvor der sker en væsentlig ændring af konventsinstitutionen.

Initiativet til oprettelsen af konventer udgik i 1809 fra Sjællands biskop Fr. Münter; han udvirkede et kgl. reskript, der gav tilladelse til at holde udvidede landemoder, hvortil alle stiftets præster frit havde adgang. Den daværende fynske biskop, Peder Hansen, udbyggede Münters planer, idet han opfordrede den fynske gejstlighed til at samles herredsvis i konventer. Herved indledtes den første konventsdannelse på Fyn; disse første konventer, der hidtil har været stedmoderligt behandlet af forskningen, synes at være et isoleret fynsk tilfælde; de har stor interesse såvel ved deres oprettelse som ved deres forhandlinger, der giver et interessant billede af de fynske præster og de kirkelige forhold på øen. Biskop Peder Hansen døde allerede i 1810, men efterfølgeren Frederik Plum gik ivrigt ind for sagen, og biskoppens initiativ blev fulgt op af præsterne med det resultat, at præster fra 12 af de 15 herreder deltog i konventsmøder. I 1820'erne spores en nedgang i konventernes aktivitet. Årsagen, mener forfatteren, skyldes den svindende interesse fra oven, biskoppens omhu for konventet hører op, dels synes mulighederne for udbytte at være udtømt. Denne tilstand ophører i 1834, da man får en ny biskop.

Da biskop N. Faber i 1834 overtager bispestolen, indledes der straks blandt de fynske præster en forbløffende aktivitet med biskoppen som den ledende. Allerede før han blev biskop, havde Faber skriftligt arbejdet på at hævde og styrke gejstlighedens stilling. Aktiviteten inden for kirken tilkommer alene præsterne, deres virkemidler og virkemåde bliver derfor af overordentlig stor betydning. Faber mener derfor, at gejstligheden må organiseres. Det er helt forkert, at præsterne i deres daglige gerning lever isoleret fra hinanden, der skulle tværtimod være samarbejde og udveksling af ideer og erfaringer. Det er det samme ønske om en reform af gejstligheden, der havde ligget bag konventsoprettelsen 1809–12.

Ganske kort efter at have fremlagt sine planer om en organisation af gejstligheden fik Faber chancen for at realisere dem. En månedstid efter hans udnævnelse til biskop kom en kgl. resolution, der pålagde biskopperne at indhente motiverede erklæringer fra stifternes gejstlighed, om det var tilrådeligt at foretage ændringer i rituallet. Faber så straks, at her var et oplagt tilfælde, hvor samarbejde mellem præsterne var nødvendig, og han opfordrede dem til at danne konventer. De fynske præster fandt, at det var en god idé at genoplive konventerne, og resultatet blev, at der på Fyn oprettedes 10 konventer. Forfatteren viser, hvorledes konventerne udfoldede stor virksomhed i 1830'erne, gennemsnitsmødeprocenten ligger for alle 10 konventer i 1834–36 på 80 %. Blandt de ting, de fynske konventer beskæftigede sig med i 1830'erne, må foruden ritualsagen nævnes sognebåndets løsning og kirkelovens revision. Det

er mærkeligt, at problemet om vækkelsen ikke synes at have været drøftet i konventerne, bortset fra Langelands konvent. Karakteristisk for de fynske konventer er, at de er biskoppeligt organiserede, hvad der gør dem afhængig af initiativ fra oven, hvis der ikke i hvert konvent er nogle præster, der har evne og energi til at bringe liv i forhandlingerne. Biskop Faber må erkende i 1840'erne, at der ikke er meget at forhandle om i konventerne. Otto Laub siger i et brev om Gudme herreds konvent, at hans interesse har været nedadgående, fordi „vi egentlig aldrig taler om det „Egentlige“, og provst S. Seidelin fælder i 1848 den hårde dom om konventerne, at „de dog næsten overalt have ført et meget sygeligt liv“. Det er tydeligt, at virksomheden aftager i 1840'erne, og da Faber dør i 1848, er kun 5 i virksomhed. Året efter afløstes herredskonventerne af Fyns Stiftskonvent.

Gennem materialet fra de fynske præstekonventer har det været muligt for forfatteren at gå direkte til de enkelte præster, og ved at analysere deres virksomhed og udtalelser er det lykkedes ham at give en levende skildring af en hel fynsk præstegeneration.

Blo.

FORENINGSMEDDELELSER

Søndag d. 24. maj 1964 fandt den første sommerudflugt sted. Turen gik til Dybbøl, Sønderborg slot og Sandbjerg. Deltagerne samledes kl. 12 ved hotel Dybbøl Banke, hvor man spiste den medbragte frokost. Derefter holdt museumsinspektør cand. mag. Jørgen Slettebo, Sønderborg slots museum, et fængslende foredrag om forsvaret af Dybbøl; efter foredraget var der en kort rundgang i skanserne. Efter orienteringen her kørtes til Sønderborg slot, hvor man så mindeudstillingen for 1864. På hjemvejen gjorde man ophold ved Sandbjerg, hvor museumsinspektør Slettebo fortalte om slottet. Godt 200 medlemmer deltog i turen. Første lørdagsudflugt foregik d. 13. juni og gik til Taasinge. Deltagerne samledes kl. 15.30 ved Bregninge kirke, i kirken holdt provst Juul Sørensen foredrag om kirken. Derefter besøgte man museet, der forevist af folkeminde-samleren, malermester Poul Fredholm. Ca. 100 medlemmer deltog i udflugten.

Søndag d. 23. august foretog samfundet udflugt til Snave, Stubberup kirke og Hverringe. Deltagerne samledes kl. 10.30 ved Mårhøj ved Snave, hvor museumsinspektør Erling Albrechtsen fortalte om jættestuen og jættestuetiden. Kl. 11.30 ankom deltagerne til Stubberup kirke, og her gjorde sogneprest Eriksen rede for kirkens historie. Kl. 13 spiste man den medbragte frokost i restauration Pax i Kerteminde. Udflugten sluttede på Hverringe, hvor greve Claus Reventlow bød velkommen og fortalte om gården og dens ejere, derefter blev der lejlighed for deltagerne til at beundre de smukke interiører og glæde sig over den smukke park. Historisk samfund beder greve og grevinde Reventlow modtage en hjertelig tak for al venlighed og gæstfrihed. Ca. 200 medlemmer deltog i udflugten.

Lørdag d. 12. september var der udflugt til Fåborg. Deltagerne samledes kl.

15.30 i „Den gamle Gård“ i Holkegade. Direktør Langaa-Jensen foreviste Den gamle Gård og fortalte om dens historie. Senere samledes man i Fåborg museum, hvor direktør Holger Rasmussen fortalte om museet og de kunstnere, der var repræsenterede i samlingen. Godt 100 medlemmer deltog i turen.

Tirsdag d. 24. november afholdtes møde i Odense Centralbiblioteks foredragssal. Generalkonsul, dr. phil. Troels Fink talte om „Efter 1864“. Ca. 80 medlemmer var til stede.

Historisk samfund beder museumsinspektørerne Albrechtsen og Slettebo, direktørerne Langaa-Jensen og Holger Rasmussen, provst Juul-Sørensen og sognepræst Eriksen samt malermester Fredholm modtage en hjertelig tak for deres bistand.

Lørdag d. 27. marts 1965 holdtes årsmøde og generalforsamling i Centralbibliotekets foredragssal i Odense. Forinden afholdtes repræsentantskabsmøde samme sted. Kl. 15 åbnedes årsmødet. Til dirigent valgtes advokat N. J. K. Kjærsgaard, Odense. Samfundets formand mindedes museumsdirektør Svend Larsen og advokat Axel Ernst, der var afgået ved døden siden sidste generalforsamling. I sin beretning omtalte formanden blandt andet årets møder og udflugter og oplyste, at der var planlagt 3 udflugter i sommerens løb. Han takkede dernæst staten, kommunale myndigheder og private institutioner for deres støtte til foreningen. Derefter aflagde kassereren, bankdirektør Erik Nærø, Odense, regnskabet, der balancerede med 29.544,95 kr. og sluttede med en kassebeholdning på 4.233,75 kr. Til medlem af repræsentantskabet genvalgtes lensbaron Berner Schilden Holsten, Langesø, overlæge, dr. med. Hans Bjerre, Fåborg, lektor, cand. mag. Aage Fasmer Blomberg, Langesø, gårdejer A. Dinesen, Bukkerup pr. Glamsbjerg, kredsdyrlæge Philip Hansen, Fruens Bøge, statshusmand Karl Priiholm, Tåsinge, og rektor Knud Stenbjerre, Nyborg, og nyvalgte malermester Poul Fredholm, Tåsinge. Efter generalforsamlingen genvalgte repræsentantskabet forretningsudvalget og nyvalgte adjunkt, cand. mag. Hans Henrik Jacobsen, Odense. Til revisorer genvalgtes bankfuldmægtig Aage Sørensen og bankbestyrer Lindegaard, Odense, og til revisorsuppleant bankassistent Due, Kerteminde.

Efter generalforsamlingen holdt rigsarkivar dr. phil. Johan Hvidtfeldt foredrag om „Optakten til den 9. april“. Et lille hundrede medlemmer var til stede.

KASSEREGNSKAB FOR ÅRET 1964

INDTÆGTER		UDGIFTER		232
Beholdning	2.248,56	Bogtrykkeri, kliché og duplikering	17.050,59	232
<i>Tilskud:</i>		Foredrags- og forfatterhonorar	3.012,00	
Undervisningsministeriet:		Udgifter ved udsendelse, porto, telefon et cetera	4.349,99	
Ordinært	850,00	Forsikring	54,00	
Ekstraordinært	1.290,00	Udgifter ved generalforsamling og andre møder	252,72	
	2.140,00	Blomster og gaver	591,90	
Assens by	50,00			
Bogense by	105,00	<i>Beholdninger:</i>		
Fåborg by	40,00	Kasse	0,91	
Kerteminde by	100,00	Fyens Landmandsbank	587,81	
Middelfart by	100,00	Fyens Disconto Kasse	3.556,04	
Nyborg by	50,00	Giro	88,99	
Odense by	500,00		4.233,75	
Svendborg by	150,00			
Assens amt	150,00			
Odense amt	200,00			
Svendborg amt	200,00			
Diverse institutioner og sogneråd	2.1850,00			
	5.920,00			
Kontingenter	19.931,90			
Salg af gamle årbøger	1.051,10			
Godtgørelse af papirafgift	177,28			
Overskud ved udflugter	75,00			
Indvundne renter	141,11			
	29.544,95		29.544,95	

Odense, den 17. marts 1965.

Erik Nærvø
sign.

Ovenstående regnskab er fundet i overensstemmelse med bøgerne, som vi har revideret. Beholdningerne er forevist os.

Odense, den 17. marts 1965.

Aage Sørensen. F. Lindegaard.